

Ольга М. Джигора*

ФІНАНСОВІ ВИКЛИКИ НАТО В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ ТА ЗАГРОЗ НОВОГО ТИПУ

У статті проаналізовано вплив збройних конфліктів та нових загроз на трансформацію фінансової політики НАТО. Визначено, що використання індексу геополітичних ризиків є важливим інструментом кількісного моніторингу загроз, адже відображає частоту згадувань про геополітичну напругу, включно з терористичними атаками, війнами, військовими загрозами та кризами між державами. Досліджено кількість політичних конфліктів у світі за регіонами та рівнями інтенсивності. Проаналізовано динаміку політичних конфліктів за 2005–2023 рр., здійснену на основі даних Гейдельберзького інституту досліджень конфліктів і миру. Визначено динаміку кількості політичних конфліктів у світі за рівнями інтенсивності. Проаналізовано кількість політичних конфліктів у світі за причинами та рівнями інтенсивності. Здійснено аналіз природи й мотивацій політичних конфліктів який засвідчує, що причини збройних зіткнень є багатовекторними, варіюючись від прагнення змінити державну ідеологію до боротьби за ресурси та автономію. Складено рейтинг 20 країн з найнижчим рівнем миру за Індексом глобального миру (GPI). Наведено рейтинг найбільш вразливих країн світу за Індексом нестабільності держав (FSI).

Ключові слова: збройні зіткнення, політичні конфлікти, війна, НАТО, загрози, військові протистояння.

Рис. 5. Літ. 13.

DOI: 10.32752/1993-6788-2024-2-282-131-141

Dzhyhora Olha

NATO'S FINANCIAL CHALLENGES IN THE CONTEXT OF ARMED CONFLICTS AND NEW TYPES OF THREATS

The article analyses the impact of armed conflicts and new threats on the transformation of NATO's financial policy. It is determined that the use of the geopolitical risk index is an important tool for quantitative monitoring of threats, as it reflects the frequency of references to geopolitical tensions, including terrorist attacks, wars, military threats and crises between states. The number of political conflicts in the world by region and intensity level is studied. The dynamics of political conflicts in 2005–2023 is analysed on the basis of data from the Heidelberg Institute for Conflict and Peace Research. The dynamics of the number of political conflicts in the world by intensity levels is determined. The number of political conflicts in the world is analysed by causes and levels of intensity. The nature and motivations of political conflicts are analysed, which shows that the causes of armed clashes are multidirectional, ranging from the desire to change the state ideology to the struggle for resources and autonomy. The ranking of the 20 countries with the lowest level of peace according to the Global Peace Index (GPI) is compiled. The ranking of the most vulnerable countries in the world according to the Fragile States Index (FSI) is presented.

Keywords: armed clashes, political conflicts, war, NATO, threats, military confrontations.

Peer-reviewed, approved and placed: 08.12.2024.

Постановка проблеми. У XXI ст. традиційні уявлення про безпекові виклики зазнали суттєвих змін під впливом динамічного ускладнення геополітичного середовища, трансформації характеру збройних конфліктів і

* Zhytomyr Polytechnic State University. Ukraine.

стрімкого розвитку технологій. Поряд із класичними військовими загрозами, що базуються на застосуванні сили, дедалі більшого значення набувають гібридні, кібернетичні, інформаційно-психологічні, а також екологічні загрози, які не завжди мають чітко визначеного джерела та можуть бути реалізовані без прямої участі регулярних збройних формувань.

Загрози нового типу поєднують у собі технологічні, соціальні та екосистемні компоненти, здатні дестабілізувати суспільства без оголошення війни. До таких загроз належать атаки на критичну інфраструктуру за допомогою кібертехнологій, масовані дезінформаційні кампанії, маніпуляції з використанням штучного інтелекту, збройні конфлікти, які супроводжуються руйнуванням довкілля та порушенням базових гуманітарних норм, а також кліматично детерміновані ризики, що провокують міграційні кризи й ослаблення державних інститутів. У контексті діяльності НАТО це вимагає радикального оновлення підходів до фінансового планування, формування гнучких бюджетних інструментів та зміцнення стратегічної готовності до багатофакторних загроз, що виходять за межі традиційної оборонної доктрини.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретико-методологічні засади фінансової політики в оборонному секторі закладені у працях провідних західних та вітчизняних дослідників. Зокрема, К. Гартлі досліджує структуру оборонних витрат, а також механізми спільного фінансування в межах НАТО [1]. Теоретичні засади колективного фінансування, підходи до мінімізації витрат та забезпечення економічної стабільності оборонних альянсів в умовах збройних конфліктів обґрунтовують Т. Шандлер та К. Гартлей [2].

В українському науковому просторі вагомий внесок у розвиток методичних підходів до оцінки військово-економічного потенціалу держави зроблено у працях М. Ткача, І. Ткача, С. Ясенка, І. Бритченка та ін. Їхні дослідження охоплюють питання кількісного виміру оборонного потенціалу, економічного навантаження на державу, а також формування антикризових моделей ресурсного забезпечення сектору безпеки й оборони [3].

На окрему увагу заслуговує комплексне дослідження М. Ткача, Ю. Грицюка, В. Ткаченка та О. Кивлюка «Trends in the development of defense capabilities of Ukraine and NATO member states: war experience» [4]. У ньому проаналізовано сучасні підходи до фінансування оборонної сфери в країнах НАТО, обґрунтовано роль воєнного досвіду України у трансформації оборонних стратегій, а також розглянуто тенденції у витратах на оборону та моделі ресурсної підтримки країн-союзників в умовах збройних конфліктів та загроз нового типу [5].

Попри наявність численних наукових напрацювань у сфері фінансування оборонного сектору, зокрема щодо моделей спільного фінансування в межах НАТО, питання фінансових викликів Альянсу в умовах збройних конфліктів та загроз нового типу залишається недостатньо вивченим і потребує окремого комплексного дослідження.

Мета полягає у дослідженні впливу збройних конфліктів та нових загроз на трансформацію фінансової політики НАТО.

Основні результати дослідження. Важливим інструментом кількісного моніторингу загроз стало використання індексу геополітичних ризиків (далі –

GPR), розробленого у 2017 р. американськими дослідниками Д. Калдарою та М. Яковієлло. Індекс базується на аналізі понад 130 мільйонів новинних публікацій з архівів глобальних ЗМІ (у першу чергу Access World News і Factiva) і відображає частоту згадувань про геополітичну напругу, включно з терористичними атаками, війнами, військовими загрозами та кризами між державами. GPR є агрегованим індикатором інформаційної чутливості до міжнародної дестабілізації, що використовується в макроекономічних дослідженнях, фінансовому плануванні та безпековому аналізі [6].

Основна мета GPR — оперативне відстеження змін геополітичного середовища, що можуть впливати на глобальні ринки, оборонну політику, інвестиційні рішення та оцінку стратегічних ризиків. У практиці НАТО даний індекс є інструментом, який допомагає здійснювати бюджетне прогнозування в непередбачуваних умовах, які викликають раптове зростання потреб у фінансуванні оборонної чи іншої інфраструктури [7]. Застосування індексу GPR як індикатора дозволяє простежити ключові періоди ескалації міжнародної напруги, що супроводжувалися переорієнтацією фінансових потоків, нарощуванням оборонних бюджетів і переглядом механізмів стратегічного планування в НАТО.

Додаткову аналітичну основу для розуміння характеру сучасних конфліктів забезпечує Гейдельберзький інститут досліджень конфліктів і миру (НПК), який у своїй новій методології визначає політичний конфлікт як позиційну різницю щодо цінностей у суспільстві між щонайменше двома суб'єктами, такими як уряди, етнічні чи релігійні групи. Конфлікти при цьому мають виходити за межі усталених регуляторних процедур, використовувати спостережувані засоби конфліктного впливу й становити загрозу основним функціям держави або міжнародного правопорядку [8]. Залежно від ступеня насильства, НПК виокремлює п'ять рівнів інтенсивності політичного конфлікту: суперечка, ненасильницька криза, насильницька криза, обмежена війна та війна. Перші два типи є переважно ненасильницькими, тоді як останні три належать до насильницьких конфліктів. Основними критеріями для вимірювання інтенсивності виступають інструменти сили (використання зброї, мобілізація особового складу) і наслідки (кількість загиблих, біженці, масштаби руйнувань) [9].

Станом на 2023 р. найвища концентрація насильницьких криз і війн спостерігається в Азії та Океанії (зокрема, 54 насильницькі кризи, 4 обмежені війни, 3 війни), а також у країнах Африки (37 насильницьких криз, 9 обмежених війн, 13 повномасштабних воєн). У Західній Азії, Північній Африці та Афганістані теж фіксуються значні масштаби насильства, зокрема 34 кризи, 5 обмежених воєн і 3 війни. На рис. 1 представлено дані щодо кількості випадків конфліктів різного типу, від суперечок до повномасштабних війн, у п'яти ключових макрорегіонах світу.

Статистичні дані вказують на те, що світовий безпековий ландшафт стає все більш нестабільним. Класичні збройні протистояння переплітаються з гібридними загрозами — дезінформаційними кампаніями, економічним тиском, кіберзлочинністю, зміною клімату. Європа, хоч і демонструє порівняно нижчий рівень фізичного насильства, перебуває під тиском

стратегічних викликів, зокрема пов'язаних із війною Росії проти України, а також з міграційними, енергетичними й політичними ризиками.

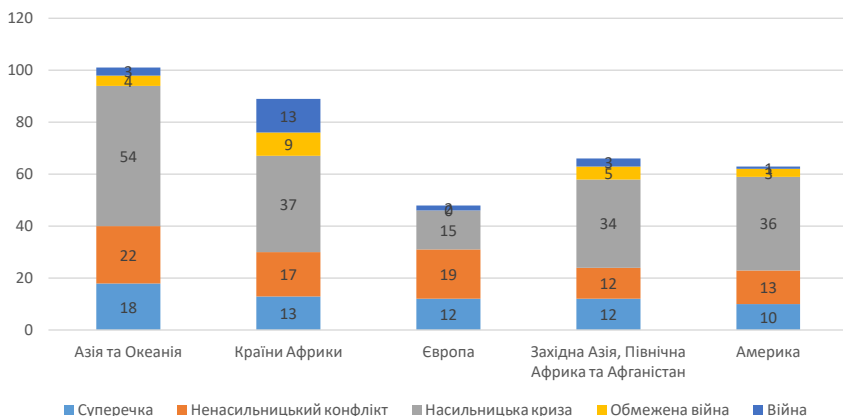

Рис. 1. Кількість політичних конфліктів у світі за регіонами та рівнями інтенсивності, 2023 р., побудовано автором [10]

У свою чергу, Америка та країни Західної півкулі стикаються з глибоко вкоріненими соціальними кризами, які мають потенціал трансформуватися у відкриті конфлікти в умовах зовнішнього або внутрішнього тиску.

Аналіз динаміки політичних конфліктів за 2005–2023 рр., здійснений на основі даних Гейдельберзького інституту досліджень конфліктів і миру (НІК), підтверджує стійку тенденцію до зростання інтенсивності глобальних конфліктів, зокрема насильницьких. Протягом майже двох десятиліть спостерігається поступове зниження кількості «суперечок» — найменш інтенсивної форми політичного протистояння (від 107 у 2009 р. до 66 у 2023 р.), що свідчить про зменшення ефективності мирного врегулювання. Водночас кількість «насильницьких криз» зросла з 90 у 2005 р. до 177 у 2023 р., демонструючи глобальну ескалацію конфліктів до вищих ступенів загрози (рис. 2).

Особливу увагу привертає динаміка «обмежених війн» і «повномасштабних війн», які, хоча й залишаються кількісно менш значущими, проте зберігаються на стабільно високому рівні. Зокрема, у 2023 р. було зафіксовано 21 повномасштабну війну, що дорівнює піковим значенням 2020 та 2021 рр. Така стабільність свідчить не лише про хронічний характер багатьох конфліктів (наприклад, у Сирії, Ємені, Ефіопії), а й про зростання системної неспроможності міжнародних інституцій здійснювати ефективне мирне втручання. Збільшення кількості «ненасильницьких конфліктів» до 83 у 2023 р. також демонструє збереження високого потенціалу ескалації в регіонах напруження.

У контексті НАТО це означає необхідність не просто посилення фінансування оборонного сектора, а й адаптацію фінансових стратегій до нових типів загроз, що дедалі частіше мають гібридний або асиметричний характер.

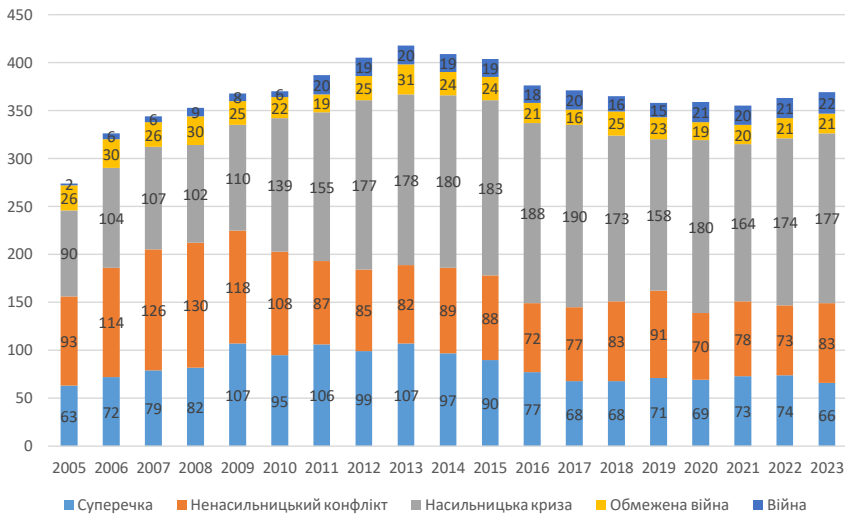

Рис. 2. Динаміка кількості політичних конфліктів у світі за рівнями інтенсивності, 2023 р., побудовано автором [8]

Війна РФ проти України є яскравим прикладом перетворення локального збройного конфлікту на глобальний безпековий ризик, що активізує регіональні ланцюгові реакції, включаючи енергетичні, продовольчі та інформаційні кризи. З урахуванням цього, сучасна безпекова політика повинна інтегрувати фінансові інструменти кризового реагування, стратегічного резервування, інноваційного озброєння та захисту критичної інфраструктури. Таким чином, у поєднанні з результатами індексу геополітичного ризику (GPR), дані НІІК дозволяють не лише простежити багаторічну ескалацію глобальної конфліктності, а й аргументувати необхідність зміни фінансової парадигми безпеки НАТО в напрямі багаторівневої, превентивної та адаптивної моделі.

Поглиблення аналізу природи сучасних конфліктів потребує звернення до типології причин політичних конфліктів, що застосовується Гейдельберзьким інститутом досліджень конфліктів і миру (НІІК), що дозволить деталізувати не лише інтенсивність, а й мотиваційні чинники, які лежать в основі глобальної конфліктогенності. Відповідно до останніх звітів НІІК, станом на початок на 2023 р. найбільш поширеною причиною насильницьких криз і війн стали спроби змінити політичну систему або ідеологічну орієнтацію держави. Загалом налічується 84 випадки насильницьких криз, 7 обмежених війн і 11 повномасштабних війн [8]. На другому місці за поширеністю конфлікти, пов'язані з боротьбою за ресурси (природні, економічні, людські). На їхню частку припадає 59 насильницьких криз, 11 обмежених воєн та 8 повномасштабних (рис. 3).

Значний рівень конфліктності також пов'язаний із боротьбою за переважання на субнаціональному рівні, де фіксується 50 насильницьких криз

і 12 обмежених воєн, що свідчить про поширення процесів внутрішньої фрагментації держав.

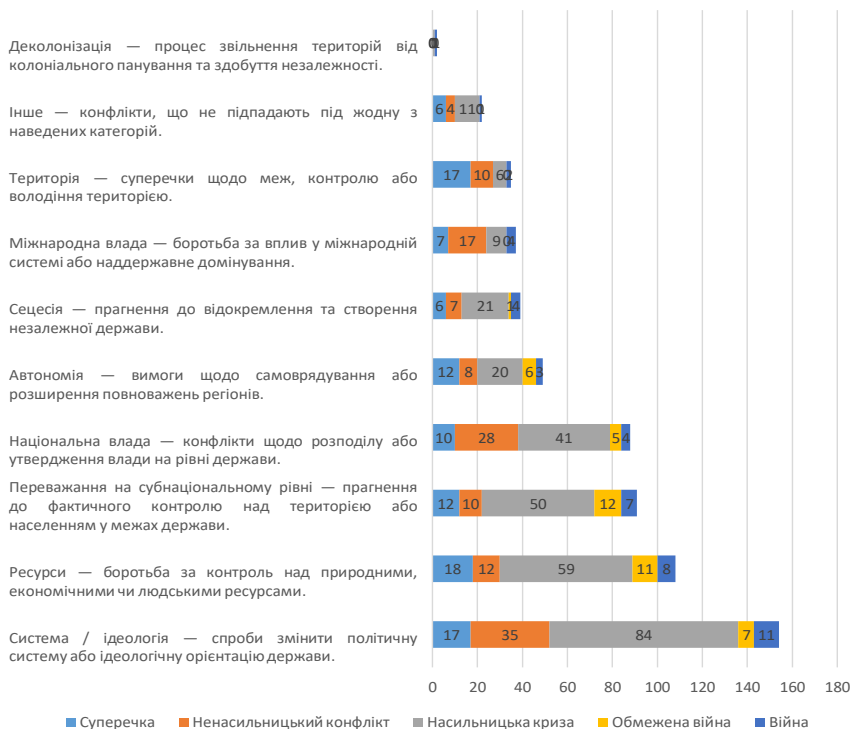

Рис. 3. Кількість політичних конфліктів у світі за причинами та рівнями інтенсивності, 2023 р., побудовано автором [8]

Така ситуація є характерною для країн, де державна влада втрачає контроль над окремими регіонами через діяльність збройних угруповань, сепаратистських рухів або міжнародно підтримуваних проксі-груп. Конфлікти щодо національної влади (тобто за розподіл центральної політичної влади в межах держави) також залишаються актуальними. У 2023 р. зафіксовано 41 насильницьку кризу, 5 обмежених воєн і 4 повномасштабних, що свідчить про політичну нестабільність у багатьох країнах, зокрема внаслідок переворотів, суперечливих виборів чи неврегульованих конфліктів у владних структурах.

Сецесійні конфлікти, попри відносно меншу кількість випадків, залишаються небезпечним джерелом напруги. Так, вимоги щодо автономії зумовили 20 насильницьких криз, 6 обмежених воєн і 3 повномасштабних. У таких конфліктах часто спостерігається зовнішнє втручання, що призводить до розширення їх меж. Менш поширеними, але не менш стратегічно небезпечними залишаються конфлікти щодо міжнародної влади та територіальні суперечки. Перші спричинили 9 насильницьких криз і 4 війни, тоді як суперечки щодо території — 6 насильницьких криз і 2 війни. До цього

різновиду конфліктів можна віднести й збройну агресію РФ проти України, яка розпочалася у 2014 р. та переросла у повномасштабну війну у 2022 р. [7].

Аналіз природи й мотивацій політичних конфліктів засвідчує, що причини збройних зіткнень є багатовекторними, варіюючись від прагнення змінити державну ідеологію до боротьби за ресурси та автономію. Водночас динаміка інтенсивності конфліктів у 2005–2023 рр. показує загальну тенденцію до зростання кількості насильницьких криз та стабільно високого рівня конфліктності на тлі зниження частки ненасильницьких суперечок, що вказує на зростання загроз глобальному миру [8]. У таких умовах для НАТО та інших міжнародних інституцій критично важливим є застосування превентивного фінансування та інвестування у стратегії стабілізації, з урахуванням географічної локалізації найбільш загрозливих регіонів.

Одним із інструментів, що дозволяє здійснити географічну оцінку рівня безпеки, є Індекс глобального миру (GPI), який щороку публікує Інститут економіки та миру (ІЕР). Цей індекс охоплює 163 держави й оцінює їхній рівень миролюбності за трьома основними категоріями: рівень суспільної безпеки, ступінь мілітаризації, а також наявність і масштаб внутрішніх та міжнародних конфліктів. Інтегральне значення індексу формується на основі 23 показників, серед яких: рівень злочинності, кількість внутрішньо переміщених осіб, витрати на оборону, кількість персоналу збройних сил, участь у міжнародних конфліктах, рівень політичної стабільності тощо [11].

На глобальній карті GPI чітко простежуються зони критичного зниження миролюбності. Зокрема, до найменш мирних країн належать держави Східної Європи, зокрема РФ та Україна, що зумовлено повномасштабною агресією останньої, яка триває з 2022 р. Крім активних бойових дій, до чинників зниження індексу миру в цьому регіоні додаються кібератаки, порушення прав людини, мілітаризація політичних режимів і зовнішньополітична ізоляція (рис. 4) [11].

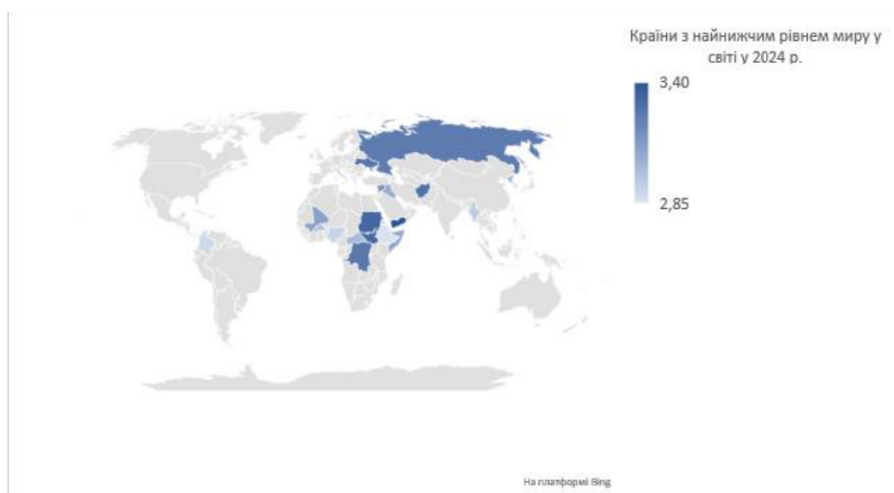

Рис. 4. Рейтинг 20 країн з найнижчим рівнем миру за Індексом глобального миру (GPI), 2024 р., побудовано автором [11]

У регіоні Близького Сходу та Північної Африки (MENA) найгірші показники мають Сирія, Ірак, Ємен і Лівія – держави, в яких протягом останніх років тривали повномасштабні конфлікти з великою кількістю жертв, руйнуванням інфраструктури та зовнішньою агресією. Аналогічна ситуація спостерігається у країнах Африки. Конго, Судан, Сомалі, Центральнаафриканська Республіка перебувають у стані затяжних міжетнічних конфліктів, часто пов'язаних із боротьбою за ресурси, що супроводжуються ослабленням державних інституцій. У Південній Азії стабільно низький рівень миру фіксується в Афганістані, де після повернення до влади «Талібану» спостерігається зниження прав людини, знищення демократичних інституцій і зростання авторитаризму.

Таким чином, поєднання даних Індексу глобального миру з типологією політичних конфліктів, розробленою НПК, дозволяє не лише географічно локалізувати джерела найбільших ризиків, але й краще зрозуміти внутрішні та зовнішні чинники, що загрожують міжнародній безпеці. Для системи колективної оборони НАТО це формує аргументовану основу для стратегічного фінансування операцій у сфері стабілізації, підтримки миру та гуманітарного реагування, особливо в регіонах, де ризик перетікання локальних конфліктів у регіональні чи глобальні є найвищим.

Узагальнення даних Індексу глобального миру (GPI) та політичної конфліктності за методологією Гейдельберзького інституту досліджень конфліктів (НПК) дозволяє сформувати цілісне уявлення про геополітичну мапу дестабілізації на початку 2020-х рр. Проте для комплексного розуміння природи глобальної нестабільності недостатньо зосереджуватись лише на конфліктах і війнах. Суттєве аналітичне значення має також вивчення інституційної спроможності держав до реагування на системні кризи, що є предметом оцінки Індексу нестабільних держав (FSI). Індекс нестабільних держав (FSI), який щорічно публікується Fund for Peace у партнерстві з Foreign Policy Magazine, вимірює здатність держав справлятися з внутрішніми й зовнішніми викликами, включаючи політичні, соціальні та економічні загрози. У 2024 р. до найнестабільніших країн світу було віднесено Сомалі (111,3 бала), Судан (109,3), Південний Судан (109,0), Сирія (108,1), ДР Конго (106,7), Ємен (106,6), Афганістан і ЦАР (по 103,9), а також Гаїті (103,5) і Чад (102,7) [12].

Географічний аналіз рейтингу FSI підтверджує попередні висновки щодо локалізації джерел найбільшої загрози глобальній безпеці. Абсолютна більшість нестабільних країн зосереджена в Африці на південь від Сахари, де мають місце хронічна бідність, внутрішні конфлікти, слабкі державні інститути та масштабна корупція. Регіони MENA (Сирія, Ємен, Лівія, Палестина) характеризуються триваючими збройними конфліктами, фрагментацією управління й втручанням зовнішніх акторів. У Південній Азії найбільший рівень інституційної крихкості демонструє Афганістан, у Латинській Америці – Гаїті. Усі ці країни мають спільні риси: колапс інститутів, гуманітарну деградацію, відсутність контролю над територією та потоки вимушено переміщених осіб (рис. 5).

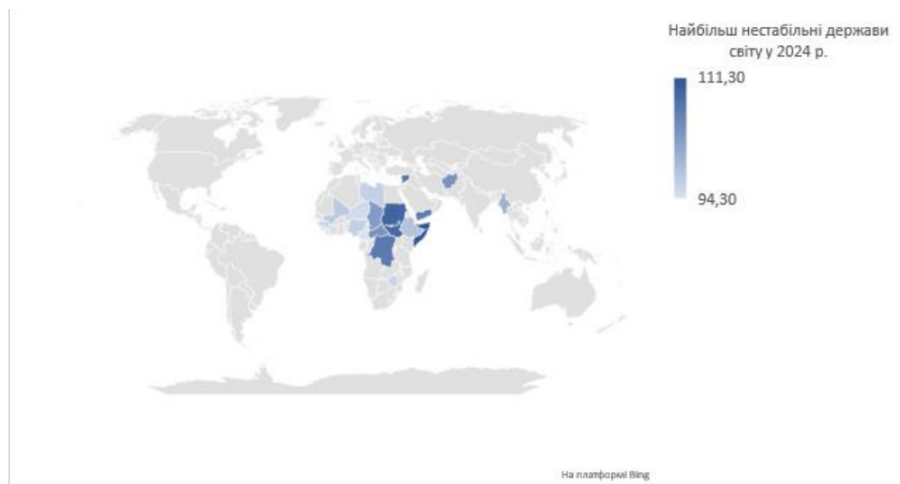

Рис. 5. Рейтинг найбільш вразливих країн світу за Індексом нестабільності держав (FSI), 2024 р., побудовано автором [12]

У глобальному вимірі нестабільність таких країн не обмежується лише їхніми кордонами. Вона породжує транскордонні виклики, зокрема, терористичну активність, поширення нелегальної зброї, наркотрафік, транснаціональну злочинність, епідемії, а також спричиняє зростання обсягів неконтрольованої міграції. Ці явища чинять дедалі відчутніший тиск на євроатлантичну безпеку, зокрема у контексті стратегічного планування НАТО.

Розуміючи це, Північноатлантичний альянс у своїх оновлених стратегічних документах акцентує на необхідності «інвестування в стійкість партнерів» та «стримування нестабільності у прикордонних регіонах», що передбачає фінансування партнерських програм, місій зі стабілізації, трастових фондів і регіональних ініціатив [13]. Фінансова архітектура НАТО дедалі більше орієнтується на механізми раннього реагування, гнучке фінансування кризових операцій та створення стратегічних резервів. Таким чином, поєднання аналітичних інструментів на основі Індексу глобального миру (GPI), Індексу геополітичного ризику (GPR) та Індексу нестабільності держав (FSI) дозволяє ідентифікувати «гарячі зони» глобальної нестабільності, виявити їхні глибинні причини та адаптувати інструменти фінансового планування до умов гібридної безпеки. Для країн-членів НАТО це означає необхідність переосмислення пріоритетів у розподілі оборонних ресурсів, посилення ролі превентивних механізмів реагування, а також налагодження стратегічної співпраці з державами, які перебувають на межі інституційного чи безпекового колапсу.

Висновки. Отже, сучасне безпекове середовище, сформоване під впливом збройних конфліктів і гібридних загроз, кардинально трансформує пріоритети фінансової політики НАТО. Доведено, що зростання рівня глобальної нестабільності, підтверджене аналітикою за індексами GPI, НІІК та FSI, вимагає від Альянсу переорієнтації з класичних витрат на оборону до інвестицій у превентивні, цифрові та інформаційно-аналітичні компоненти

стримування. Аргументовано, що за таких умов особливого значення набуває посилення фінансування багаторівневих механізмів кіберзахисту, адаптація оборонного бюджету до сценаріїв швидкої ескалації, а також зміцнення фінансової кооперації з партнерами.

Крім того, стратегічна адаптація НАТО до загроз нового типу вимагає не лише оновлення фінансових пріоритетів, а й формування нових підходів до інституційного управління фінансовими ресурсами. Зокрема, зростає роль програмних інструментів, таких як NATO Innovation Fund, DIANA, NSIP, які забезпечують гнучке реагування на виклики у сфері кібербезпеки, технологічної переваги та оперативної стійкості. Поглиблення цифрового виміру безпеки передбачає також посилення аналітичної спроможності Альянсу, впровадження моделей прогнозування ризиків, заснованих на штучному інтелекті, та розвиток фінансових механізмів, що інтегрують превентивне планування, кіберрозвідку та управління інцидентами. Таким чином, бюджетно-фінансова парадигма НАТО поступово трансформується у бік забезпечення комплексної стратегічної готовності до багатовимірних викликів.

1. Hartley, K. (2011). *The Economics of Defence Policy*. Routledge. https://www.routledge.com/The-Economics-of-Defence-Policy-A-New-Perspective/Hartley/p/book/9780415750196?srsltid=AfmBOoF03lKm3O_DcpvWROoZpIqE8UrgkaNb8HRQBNiruT7AbtOeu0K
2. Sandler, T., & Hartley, K. (2007). *Defense Economics*. Routledge. <https://www.cambridge.org/core/books/defence-economics/80BB9CF06BC75C1D27286FFFFED306CD>
3. Tkach, Mykola, et al. "Methodical Approaches to Assessing the Military and Economic Capacity of the Country." *Social Development and Security*, vol. 12, no. 3, 2022, pp. 81-97, doi:10.33445/sds.2022.12.3.8.
4. Tkach, Mykola, Hrytsyuk, Yurii, Tkachenko, Vitaliy, Kivliuk, Oleh. Trends in the development of defense capabilities of Ukraine and NATO member states: war experience. *Social Development and Security*. 2023. Vol. 13, No 6. DOI: 10.33445/sds.2023.13.6.10
5. Tkach, Mykola, Hrytsyuk, Yurii, Tkachenko, Vitaliy, Kivliuk, Oleh. Trends in the development of defense capabilities of Ukraine and NATO member states: war experience. *Social Development and Security*. 2023. Vol. 13, No 6. DOI: 10.33445/sds.2023.13.6.10
6. Caldara, D., Iacoviello, M. Measuring Geopolitical Risk. *American Economic Review*, 2022. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.matteoiacoviello.com/gpr.htm>
7. The Global Risks Report. World Economic Forum. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.weforum.org/publications/global-risks-report>
8. Heidelberg Institute for International Conflict Research (HIIK). *Conflict Barometer 2023*. Heidelberg: HIIK, 2024. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://hiik.de/conflict-barometer>
9. Uppsala Conflict Data Program (UCDP). Department of Peace and Conflict Research, Uppsala University. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://ucdp.uu.se>
10. Number of conflicts worldwide in 2023, by region and intensity of conflict <https://www.statista.com/statistics/262936/number-of-conflicts-worldwide-by-region-and-intensity-of-conflict/>
11. Institute for Economics and Peace (IEP). *Global Peace Index 2024: Measuring Peace in a Complex World*. Sydney: IEP, 2024. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.visionofhumanity.org/resources>
12. Fund for Peace. (2024). *Fragile States Index Annual Report 2024*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://fragilestatesindex.org/>
13. NATO. (2024). *Strategic Concept 2022: Implementation Update*. Brussels: NATO. https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_229801.htm

1. Hartley, K. (2011). *The Economics of Defence Policy*. Routledge. https://www.routledge.com/The-Economics-of-Defence-Policy-A-New-Perspective/Hartley/p/book/9780415750196?srsltid=AfmBOoF03lKm3O_DcpvWROoZpIqE8UrgkaNb8HRQBNiruT7AbtOeu0K

2. Sandler, T., & Hartley, K. (2007). *Defense Economics*. Routledge. <https://www.cambridge.org/core/books/defence-economics/80BB9CF06BC75C1D27286FFFFED306CD>
3. Tkach, Mykola, et al. "Methodical Approaches to Assessing the Military and Economic Capacity of the Country." *Social Development and Security*, vol. 12, no. 3, 2022, pp. 81-97, doi:10.33445/sds.2022.12.3.8.
4. Tkach, Mykola, Hrytsyuk, Yurii, Tkachenko, Vitaliy, Kivliuk, Oleh. Trends in the development of defense capabilities of Ukraine and NATO member states: war experience. *Social Development and Security*. 2023. Vol. 13, No 6. DOI: 10.33445/sds.2023.13.6.10
5. Tkach, Mykola, Hrytsyuk, Yurii, Tkachenko, Vitaliy, Kivliuk, Oleh. Trends in the development of defense capabilities of Ukraine and NATO member states: war experience. *Social Development and Security*. 2023. Vol. 13, No 6. DOI: 10.33445/sds.2023.13.6.10
6. Caldara, D., Iacoviello, M. Measuring Geopolitical Risk. *American Economic Review*, 2022. [Elektronnyi resurs]. Rezhyim dostupu: <https://www.matteoiacoviello.com/gpr.htm>
7. The Global Risks Report. World Economic Forum. [Elektronnyi resurs]. Rezhyim dostupu: <https://www.weforum.org/publications/global-risks-report>
8. Heidelberg Institute for International Conflict Research (HIIK). *Conflict Barometer 2023*. Heidelberg: HIIK, 2024. [Elektronnyi resurs]. Rezhyim dostupu: <https://hiik.de/conflict-barometer>
9. Uppsala Conflict Data Program (UCDP). Department of Peace and Conflict Research, Uppsala University. [Elektronnyi resurs]. Rezhyim dostupu: <https://ucdp.uu.se>
10. Number of conflicts worldwide in 2023, by region and intensity of conflict <https://www.statista.com/statistics/262936/number-of-conflicts-worldwide-by-region-and-intensity-of-conflict/>
11. Institute for Economics and Peace (IEP). *Global Peace Index 2024: Measuring Peace in a Complex World*. Sydney: IEP, 2024. [Elektronnyi resurs]. Rezhyim dostupu: <https://www.visionofhumanity.org/resources>
12. Fund for Peace. (2024). *Fragile States Index Annual Report 2024*. [Elektronnyi resurs]. Rezhyim dostupu: <https://fragilestatesindex.org/>
13. NATO. (2024). *Strategic Concept 2022: Implementation Update*. Brussels: NATO. https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_229801.htm